

DENİZ DİBİ KAYNAKLARI

Dr. Saldıray İLERİ *

«Uluslararası anlaşmalarla, henüz kimin olduğu saptanmamış olan deniz dibinin sonsuz zenginlikteki kaynaklarına teknolojiye gelişmiş ülkelerin el koyması ile, uygulamaya başlayacakları ekonomik ve politik baskı sonucu, gelişmekte olan ülkelerin çaresiz kalacakları ve içinden çıkamayacakları bir ekonomik bunalıma sürüklenecekleri kaçınılmazdır.»

İçinde bulunduğumuz 1975 yılı içinde gelişecek iki önemli olay ya bir patlama ile, ya da tüm dünya ekonomisini etkileyecek yeni bir aşama ile sonuçlanacaktır. Sorun hammadde sorunudur. Ve okyanusların tabanında işletilmeyi bekleyen sonsuz zenginlikteki kaynakların, kimin tarafından, nasıl işletilebileceğinin saptanması : 1) Birleşmiş Milletler'in Nisan ayı içinde Cenevre'de alacağı kararlara, 2) ABD mineral endüstrisinin sundukları «Deniz Yasası Tasarısı'nın ABD kongresi tarafından onaylanıp onaylanmamasına bağlıdır.

Bugün deniz diplerinin en çok üzerinde durulan mineral kaynakları okyanusların tabanını kaplayan, çeşitli metallerce zengin, patates büyüklüğündeki yumrulardır. Jeolojik çalışmalar, Büyük Okyanus'un kuzey yarısında, 4 milyon km² lik bir alanda, dünya bakır, nikel, kobalt, manganez, vanadyum ve molibden tüketiminin binlerce yıl karşılayabilecek nitelikte yatakların varlığını ortaya koymuştur.

Son on yıl içinde teknolojiye gelişmiş ülkeler, bu deniz dibi yatakları ile ilgili yoğun araştırmalar yapmışlardır. İki büyük

çok uluslu kuruluş; Deepsea Ventures ve Summa Corp., ekonomik olabilecek birer yöntem geliştirerek yumruların okyanus tabanlarından kazanılabileceğini kanıtlamışlardır. Yapılan araştırmalar deniz dibi madenciliğinin 6000 m. derinliklere kadar inebileceğini ve deniz madenciliği ile kara madenciliği arasındaki ekonomik katsayının çok büyük olduğunu göstermiştir. Kara madenciliğinde kâr oranının % 25 i geçmemesine karşın okyanus madenciliğinde fiyatlar sabit *tutulursa* kâr oranının % 300'e erişeceği sanılmaktadır.

Yukarıdaki bilgileri Reason dergisine açıklayan Ocean Resources Inc. in yönetmeni, J.L. Mero, ilk ticari deniz dibi madenciliğinin başlamasından sonraki on yıl içinde dünyadaki tüm nikel, kobalt ve manganez madenlerinin, yirmi yıl içinde de tüm bakır madenlerinin kapanacağını belirtmiştir. (1)

Sorun deniz dibi kaynaklarının işletilmesiyle kara madenciliğinin etkilenmesi değildir. Uluslararası anlaşmalarla henüz kimin olduğu saptanmamış deniz dibinin bu sonsuz zenginlikteki kaynaklarına teknolo-

* Türkiye Jeoloji Kurumu Yönetim Kurulu Üyesi.

jide gelişmiş ülkelerin el koyması ile uygulamaya başlayacakları ekonomik ve politik baskı sonucu, gelişmekte olan ülkelerin çaresiz kalacakları ve içinden çıkamayacakları bir ekonomik bunalıma sürüklenecekleridir.

Bu konuya ilk değmen B.M. Malta delegesi Dr. Arvid Pardo'dur. Dr. Pardo 1967 de B.M. de yaptığı konuşmada; deniz dibi kaynaklarının tüm insanlığın malı olduğuna, eğer B.M. önlemezse, bu kaynakların teknolojide gelişmiş ülkeler tarafından paylaşılacağına ve yeni tip bir sömürgeciliğin denizlerde başlatılabileceğine dikkati çekmiştir. Bu konuşmadan tam iki yıl sonra, Aralık 1969 da, B.M. Genel Kurulu, deniz dibi yataklarının tüm insanlığın malı olduğu ilkesini kabul ettiğini ve hiç bir ülke tarafından verilecek işletme ruhsatlarını tanımayacağını açıklamıştır.

Daha sonra 1970 sonlarında, mineral endüstrisinin dev kuruluşları ABD kongresine baskı yaparak B.M. ülkelerini destekler nitelikte olan ABD önerisini geri çektiler ve hemen bir deniz yasa tasarı hazırlanarak ABD kongresine sunulmuşlardır. Bu yasa tasarisına göre; ABD hükümeti isteyen her kuruluşa 5000 dolar karşılığında, okyanuslarda 40.000 km² lik bir alanda, 40 yıl süreli işletme ruhsatı verebilecektir. Mineral endüstrisinin bu yasa tasarisını sunarken dayandığı ilke ise şudur: Amerikan teknolojisinin bulup ortaya koyduğu bu deniz dibi yatakları için yapılan araştırmalar, Amerikan halkından toplanan vergilerle gerçekleştirilmiştir, öyleyse, şimdi tüm insanlığın buna sahip çıkması tek kelimeyle «hırsızlıktır».

Mineral endüstrisini ABD kongresine baskı yapmaya ve gelişmiş ülkeleri B.M. de uzlaşmaz bir tutuma iten, iyi niyet gösterileri ile saklamak istedikleri tek ana neden, bugün hızla gelişen teknolojinin içinde bulunduğu hammadde sıkıntısıdır. Hammadde sıkıntısının nedenleri ise oldukça değişiktir. Kendi zengin doğal kaynaklarını tüketen ve «doğal kaynakların sakınımı > politikası izleyen gelişmiş ülkelerde yatırım olanağı

azalan mineral endüstrisi kuruluşları, diğer taraftan az gelişmiş ülkelerin başlattıkları bağımsızlık savaşı ve doğal kaynakları millileştirme politikası ile de yabancı ülkelerde yatırım güvencesinden yoksun kalmışlardır. Böylece giderek artan bir hammadde sıkıntısı içine düşen çok uluslu kuruluşlar, deniz dibi kaynaklarını değerlendirmek için ellerine geçen fırsattan yararlanmak ve az gelişmiş ülkelere hammadde bakımından bağımsız kalabilmek çabası içindedirler.

işte bu nedenle B.M. de çekişmeler uzayıp gitmekte, belki de kasıtlı olarak bir anlaşmaya varılması istenilmediği için gelişmiş ülkeler tarafından körüklenmektedir. B.M. in Cenevre'de alacağı kararlara göre «Okyanus Eğitimi Projesi» yetkililerinin ortaya çıkacak seçenekleri değerlendirmesi bu açıdan bakınca oldukça ilginçtir. : (2)

1 : Eğer B.M. de bir anlaşmaya varılmazsa, Teknolojiye ve sermayeye sahip gelişmiş ülkeler ktsa zamanda ya kendi başlarına, ya da aralarında anlaşarak en iyi işletilebilecek alanları paylaşacaklardır. Elde edilen ürünlerin fiyatları gelişmiş ülkeler tarafından saptanacağı için, gelişmekte olan ülkeler büyük bir ekonomik bunalıma sürükleneceklerdir. Kısa zamanda tüm insanlık yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır.

2 : Eğer B.M. lisans veren ve üretimden pay alan uluslararası bir kuruluşun [ISRA]* oluşturulmasına karar verirse : ISRA, deniz dibi kaynaklarını işletmek için yapılan kabul edilebilir bütün başvurulara olumlu cevap vermek zorunda kalacaktır. Bunun sonucunda da gelişmiş ülkeler kısa zamanda yine zengin yatakları paylaşacaklar, gelişmekte olan ülkeler ise sermaye ve teknolojiye yoksun oldukları için dışarıda kalacaklardır. Gelişmekte olan ülkeler her ne kadar ISRA'dan belli bir pay alacaklarsa da, bunun gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki uçurumun büyümesini önleyemeyeceği bilinmektedir.

3 : Eğer deniz dibi yataklarının ISRA tarafından işletilmesine karar verilirse : Kuşkusuz gelişmiş ülkeler bunu olumlu

karşı la mıyaca klar ve büyü k yatırı mla r yapmış mineral endüstrisi kuruluşları araştırma sonuçlarını ve teknolojiyi ISRA' ya vermeyeceklerdir.

4 : ISRA'nın lisans veren, üretimden pay alan, denetleyen ve belli bir oranda işletmeye katılan bir örgüt şekline sokulması şimdilik en olumlu çözüm yolu olarak görülmektedir.

* ISRA : International Seabed Resources Authority

Olayların gelişme şeklinden ve yukarıdaki yorumlardan, kolayca anlaşılacağı gibi, bir tarafta teknoloji ve sermayeye sahip egemen azınlık, diğer tarafta da varlıklarını

1. Law of the Sea, Ocean Education Project, Washington, D. C.
2. Reason. Temmuz, 1974

korumak zorunda olan bilinçlenmiş az gelişmiş ülkeler çoğunluğu vardır. Egemen azınlık ekonomik ve politik gücünü kullanarak baskıya yönelmekte, bilinçli çoğunluk ise varlığını korumak için çetin bir savaş vermek zorunda kalmaktadır. Bu nedenle *BM.* \r\ Cenevre'de az gelişmiş ülkelerin yararına bir sonuca ulaşacağı şüphelidir. Diğer taraftan ABD kongresinin, özellikle son günlerdeki sorumsuz tutumu da göz önüne alınırsa, mineral endüstrisinin baskılarına daha fazla dayanacağı beklenemez.

B.M.'in Cenevre'de alacağı kararlar kadar ABD kongresinin tutumu da önümüzdeki günlerde tüm insanlığın geleceğini çiznesi bakımından önemlidir.